

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

А. Б. Задорожнюк, А. Г. Філінюк

**ЄСЮНІН С. «МІСТА ПОДІЛЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ ст.». – ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ :
ФОП МЕЛЬНИК А.А., 2015. – 336 с.**

Поява на початку осені 2015 р. монографії Сергія Єсюніна – помітне явище у сучасній українській історіографії. Презентоване дослідження стало результатом копіткого багатолітнього вивчення знаного історика та краєзнавця з історичної школи професора Л. Баженова інфраструктури і соціуму міських поселень Поділля.

Ще свіже в пам'яті, коли 25 березня 2011 р. в залі засідань спеціалізованої вченої ради історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Сергій Єсюнін успішно захистив дисертацію, здобувши науковий ступінь кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Темою його дисертації були «Міста Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти». Науковим керівником виступив доктор історичних наук професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Л. Баженов. Офіційними опонентами були доктор історичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Хмельницького національного університету професор О. Григоренко та кандидат історичних наук, головний спеціаліст Державного архіву Вінницької області К. Завальнюк. Матеріали захищеної дисертації і лягли в основу зазначеної монографії.

Рецензоване дослідження вражає широтою задуму і розмахом авторської думки. У монографії через призму доволі логічної конструкції розглядаються ключові аспекти розвитку міст Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Дослідження починається короткою передмовою, де зазначено, що видання обумовлено важливістю вивчення урбанізаційних процесів в Україні. Адже саме міста відіграють визначальну роль у розвитку державотворення, виконуючи при цьому адміністративні, економічні, соціальні, культурно-освітні та інші функції. Дослідження на регіональних зрізах дозволяють виробити науково-обґрунтований

підхід до назрілих структурних і адміністративних реформ, удосконалити соціально-економічну модель сучасних міст України, особливо середніх та малих.

Основний текст монографії структурно складається із п'яти розділів. У першому розділі «Історіографія та джерела» здійснено історіографічний та джерелознавчий аналіз проблеми. Зазначено, що при певній увазі дослідників до вивчення історії міст Поділля, поза увагою істориків залишилися питання становлення міського самоврядування, формування подільських міст як центрів ділового життя та військових гарнізонів, створення міської соціальної інфраструктури. При цьому, за твердженням автора, залучені ним архівні матеріали дозволяють глибоко і всебічно проаналізувати розвиток та соціально-економічні трансформації міст Поділля.

У другому розділі «Подільські міста в адміністративно-територіальній системі Російської імперії» розглядається один із головних містоутворюючих аспектів, а саме адміністративний. Розділ формують три підрозділи: міський простір регіону, адміністративний та правовий статус міст; міське населення: динаміка, соціально-етнічна та економічна структура; громадське управління міст. Автор справедливо зазначає, що динамічний розвиток урбанізаційних процесів на Поділлі стримувало повільне впровадження реформ місцевого самоврядування, зокрема Міського положення 1870 р., реальний вплив якого подільські міста відчули лише у 80-х рр. XIX ст.

Третій розділ «Військово-стратегічна функція міст Подільської губернії» присвячено дослідженню питань присутності в подільських містах військових гарнізонів, їх впливу на міське життя. Ці питання розглядаються крізь призму двох проблем – формування міських гарнізонів і будівництва військової інфраструктури в подільських містах. В цілому, формування великих сталих гарнізонів дало поштовх до будівництва у подільських містах солдатських казарм, житлових будинків для офіцерського складу, військових складів, стаень та інших об'єктів військової інфраструктури. Це своєю чергою об'єктивно позначилось на планувально-просторових змінах у містах і в кінцевому результаті істотно змінювало їх матеріальну субстанцію. Значними гарнізонними містами із розвинутою військовою інфраструктурою стали Вінниця, Проскурів, Жмеринка, Могилів-Подільський.

Четвертий розділ «Економічний розвиток міст Поділля» присвячений висвітленню на значному фактичному матеріалі тенденцій і специфіки розвитку промислово-ремісничого виробництва, торгівлі, транспортної сфери та банківсько-кредитної системи в міських поселеннях краю. Тут автор переконливо доводить, що впродовж досліджуваного періоду економічний розвиток міст краю вирізнявся становленням фабрично-заводських підпри-

ємств при збереженні значної питомої ваги ремісничого і дрібно-кустарного виробництва. Провідні позиції в економіці подільських міст продовжувала зберігати торгівля. Особливо підкреслює, що доволі успішному розвитку міст сприяло формування новітньої транспортної інфраструктури, насамперед залізничної мережі. Водночас, на початку ХХ ст. в містах краю дедалі більшої ваги і суспільного значення набувають кредитно-банківські установи, фінансову допомогу яких усе більше потребували купці, промисловці, певна частина торговельно-ремісничого населення.

У п'ятому розділі «Становлення інфраструктури міст» розглядаються основні засади забудови міст, благоустрою та організації міського господарства, розвиток освіти, культури, науки, спорту, засобів масової інформації та системи охорони здоров'я. Стверджується, що впродовж досліджуваного періоду прискореними темпами відбувається забудова міст, з'являються нові громадські і адміністративні будівлі, багатоквартирні будинки, комплекси військових споруд. Міста отримали генеральні плани, що дозволило значно упорядкувати забудову. При цьому, підвищується рівень благоустрою, формується комунальне господарство. Міста регіону активно розвиваються як освітні центри, серед яких провідне місце належало Кам'янцю-Подільському. Саме в містах набули поширення бібліотеки, театри та музеї, зосередилися третина лікувальних закладів, найбільші амбулаторії, кожна четверта аптека, що робило їх центрами медичної галузі краю.

Монографію завершують чітко і фахово прописані висновки. Зокрема, автор обґрунтовує, що предметом дослідження виступили 17, а з 1903 р. – 18 подільських міст, 12 з яких мали статус адміністративних центрів. Урбанізаційний процес автор поділяє на три періоди: *перший: 60–70-ті роки ХІХ ст.* – час, коли міста виконували переважно адміністративні функції та виступали здебільшого як ремісничі та торгові центри, майже не мали великих промислових підприємств, надійних шляхів сполучення та банківсько-кредитних установ, а мережа культурно-освітніх та медичних закладів не забезпечувала потреб городян; *другий: 80–90-ті роки ХІХ ст.*, десятиліття упродовж яких проведені реформи дають перші зрушення, у містах починають з'являтися фабрично-заводські виробництва та перші банківсько-кредитні установи. Залізничне сполучення та початок будівництва шосейних шляхів перетворило більшість міст на важливі транспортні вузли, а розміщення сталих гарнізонів – на військово-стратегічні пункти. Разом з тим, від загальної динаміки розвитку міст відставав благоустрій, комунальне господарство, культурно-освітня та медична сфери; *третій: із початку ХХ ст. до 1914 р.* – коли відбувався динамічний розвиток міст, відчутно зростала чисельність населення, розвивалися нові виробництва, з'являлися

нові форми торгівлі та розгалужена мережа фінансових установ. Подальше залізничне та шосейне будівництво, а також поява телефонного зв'язку перетворили міста на важливі комунікаційні центри регіону. Масово відкривалися нові заклади культури, освіти, охорони здоров'я, започатковане створення комунального господарства.

Доречно також наголосити про широку джерельну, головним чином вперше введені в науковий обіг архівні документи і матеріали, та фактографічну базу роботи, змістовні й старанно підібрані до тексту ілюстрації, а також цілий комплекс додатків, котрі істотно підсилюють і конкретизують викладений в тексті матеріал. Сприяють науковому пізнанню суті та специфіки урбанізаційних процесів показчик населених пунктів краю та загальний іменний показчик.

Загалом, поява рецензованої монографії стала вагомим внеском невтомного подільського дослідника у ґрунтовну наукову реконструкцію урбанізаційних процесів на прикладі міст Поділля упродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Отримано: 18.11.2015